

УДК 65.050.9

Прус Н.В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ

SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: CONCEPT, ESSENCE, PRINCIPLES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано існуючі підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства», «система економічної безпеки підприємства», запропоновано вдосконалені автором трактування цих понять. Вивчено підходи до розуміння поняття «економічна безпека підприємства» та виокремлено мету створення і функціонування системи економічної безпеки підприємства, яка відповідає кожному з них. Розглянуто принципи створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства з точки зору різних авторів і систематизовано їх.

Ключові слова: система, економічна безпека, підприємство, цілі, принципи.

АННОТАЦІЯ

В статье проанализированы существующие подходы к определению понятий «экономическая безопасность предприятия», «система экономической безопасности предприятия», предложена усовершенствованная автором трактовка этих понятий. Изучены подходы к пониманию понятия «экономическая безопасность предприятия» и выделены цели создания и функционирования системы экономической безопасности предприятия, соответствующие каждому из них. Рассмотрены принципы создания и функционирования системы экономической безопасности предприятия с точки зрения различных авторов и проведена их систематизация.

Ключевые слова: система, экономическая безопасность, предприятие, цели, принципы.

ANNOTATION

In article the existing approaches to definition of the concepts «economic security of the enterprise», «system of economic security of the enterprise» are analysed, the treatment of these concepts improved by the author is offered. Approaches to understanding of concept «economic security of the enterprise» are studied and the purposes of creation and functioning of system of economic security of the enterprise, sootvetstvuyeyushchy are allocated to each of them. The principles of creation and functioning of system of economic security of the enterprise from the point of view of various authors are considered and systematization is carried out them.

Keywords: system, economic security, enterprise, purpose, principles.

Постановка проблеми. Створення системи економічної безпеки для вітчизняних підприємств дедалі стає одним із найважливіших завдань, що виникають у результаті дії різноманітних зовнішніх і внутрішніх загроз, зумовлених становленням ринкових механізмів в Україні. Аналіз діяльності існуючих систем безпеки на українських підприємствах показує, що вони в основному вирішують завдання, пов'язані з охороною території й об'єктів, а також із підтримкою пропускового режиму, який не відповідає вимогам сьогодення. Створення

ефективної системи економічної безпеки підприємства потребує певних знань з теорії безпеки, що зумовлює необхідність вивчення та аналізу підходів до трактування понять «система економічної безпеки підприємства», «економічна безпека», уточнення їх сутності, цілей та принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців та практиків, які внесли значний вклад у дослідження економічної безпеки підприємства можна виділити Л. Абалкіна, М. Бендікова, О. Бурбело, Є. Бухвальда, С. Ілляшенка, О. Захарова, Т. Кузенко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Пономарьова, С. Покропівного, Є. Олейнікова, В. Тамбовцева, В. Шликова, В. Ярочкіна та ін. Попри численні наукові праці останнього десятиліття, розвиток цього наукового напрямку носить здебільшого теоретичний характер. На сьогодні питання щодо розуміння сутності системи економічної безпеки підприємства, структурування її елементів, визначення принципів її функціонування не знайшли остаточного вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення та аналіз підходів до трактування поняття «система економічної безпеки підприємства», уточнення його сутності та визначення основних принципів створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі новим науковим напрямом, в основу якого покладені дослідження безпечного існування антропо-соціокультурного організму, є безпекознавство [1, с. 17]. У трактуванні А.М. Кузьменка [2] безпекознавство – це суспільна міждисциплінарна наука, яка досліджує загальні та специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу і виробляє на підставі їх пізнання загальні теоретичні положення, спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування. Основне завдання безпекознавства полягає в розробці методів дослідження і конструюванні систем різних типів, класів і рівнів, а лейтмотивом є вивчення та викладення реалізації забезпечення безпеки у практиці безпекознавства [1, с. 17]. Однією із площин безпекознавства є економічна безпека підприємства.

Враховуючи, що поняття «система економічної безпеки підприємства» базується на визначенні економічної безпеки підприємства, передусім, маємо розглянути поняття економічної безпеки підприємства. Поняття «економічна безпека» є похідним від категорії «безпека». У перекладі з грецької «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [3]. За матеріалами Вікіпедії (вільної енциклопедії), безпека – це стан захищеності, коли кому- чи чому-небудь ніщо не загрожує [4]. Таким чином, безпека – це певний стан суб'єкта, що характеризується відсутністю загроз.

За результатами попередніх досліджень [5] встановлено, що сучасні науковці трактують поняття «економічна безпека» як стан найефективнішого використання ресурсів підприємства, як міра гармонізації його інтересів у часі та просторі або як стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз. Все це є свідченням відсутності чіткої, домінуючої позиції щодо розуміння поняття «економічна безпека підприємства». Залежно від трактування цього поняття авторами досліджуються різні фактори, що впливають на економічну безпеку підприємства. Відповідно, неузгодженість поглядів щодо визначення базового поняття «економічна безпека підприємства» призводить до наявності різних підходів до розуміння поняття «система економічної безпеки підприємства», свідченням чого є різноманітні тлумачення поняття «система економічної безпеки підприємства», які мають певні відмінності. Наведемо деякі з них. Так, О.І. Захаров [6] визначає систему еконо-

мічної безпеки підприємства як «...сукупність взаємозалежних організаційних, правових і технічних заходів, спрямованих на зниження і протидію реальним і потенційним, внутрішнім і зовнішнім ризикам та загрозам діяльності підприємства, які можуть призвести до істотних економічних втрат, зупинити або загальмувати розвиток підприємства».

На думку В.І. Ярочкіна [7], система безпеки – це «...організована сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів і заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз».

Група авторів О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, П.Я. Пригунов [8] трактує систему економічної безпеки підприємства як «...організаційний комплекс, який складається із сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових та інших заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства, захист законних інтересів його керівництва та інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства».

З позиції захисту життєво важливих інтересів можна навести трактування системи економічної безпеки підприємства М.І. Камлика [9] як «...комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних чи потенційних фізичних або юридичних осіб, які можуть призвести до істотних економічних втрат, та забезпечення економічного росту в майбутньому».

Таблиця 1

Мета створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства відповідно до підходів щодо розуміння економічної безпеки

Назва підходу	Сутність підходу	Мета створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства
Ресурсно-функціональний підхід	Розвиток підприємства, що досягається шляхом ефективного використання корпоративних ресурсів за функціональними складовими	Забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам (загрозам)
Захисний підхід	Запобігання та захист від негативного впливу зовнішнього середовища (економічна безпека розглядається з позиції впливу зовнішнього середовища)	Захист підприємства від загроз зовнішнього середовища
Стійкісний підхід	Здатність підприємства як економічної системи до збалансованості та стійкості	Забезпечення стійкості, незалежності, здатності підприємства до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів
Конкурентний підхід	Наявність конкурентних переваг як головна умова забезпечення економічної безпеки підприємства	Наявність конкурентних переваг
Гармонізаційний підхід	Гармонізація інтересів підприємства з інтересами зовнішнього середовища	Захист економічних інтересів підприємства у взаємодії із зовнішнім середовищем
Інформаційний підхід	Зберігання комерційних таємниць підприємства	Захист інформації
Фінансовий підхід	Здатність підприємства забезпечувати реалізацію фінансових інтересів	Підвищення фінансової стійкості підприємства, захист його комерційних інтересів від впливу негативних ринкових процесів

У монографії авторів [10] система безпеки підприємства розглядається як «...упорядкована сукупність теоретичних підходів і практичних дій, які забезпечують повний максимальний захист від усіх видів загроз і ризиків діяльності підприємства, у центрі якої лежать потреби і життєво важливі інтереси особистості, підприємства і держави з її широким колом структур і органів».

Проаналізувавши запропоновані визначення системи економічної безпеки підприємства, можна відзначити, що в науковій літературі поки що бракує єдиного консолідованого погляду на зміст поняття «система економічної безпеки підприємства». Проте простежується специфіка та виокремлюються певні підходи щодо розуміння базового поняття «економічна безпека підприємства», залежно від яких змінюються мета створення і функціонування системи економічної безпеки підприємства. У теорії безпеки вже існують розробки щодо виділення різних підходів, кожен з яких передбачає створення на підприємстві системи економічної безпеки, функціонування якої має сприяти досягненню певної мети. Відтак, ґрунтуючись на вже існуючих підходах щодо розуміння економічної безпеки підприємства, маємо визначити мету створення та функціонування системи економічної безпеки підприємства, що відповідає кожному з наукових підходів (табл. 1).

Аналіз існуючих підходів до визначення сутності економічної безпеки дає можливість зробити висновок, що жоден з них не можна вважати всеохоплюючим, кожен підхід має певні переваги та недоліки. На нашу думку, найбільш широким та перспективним для подальших досліджень є ресурсно-функціональний підхід. У межах цього підходу дослідження економічної безпеки підприємства мають різнобічний характер, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розробляються заходи щодо забезпечення максимально високого рівня кожної функціональної складової економічної безпеки підприємства. З точки зору цього підходу, економічна безпека підприємства асоціюється з ефективною діяльністю підприємства.

Отже, за результатами проведеного аналізу підходів до розуміння сутності економічної безпеки, вивчення їх особливостей та за результатами узагальнення, у дослідженні під економічною безпекою підприємства пропонується розуміти комплексну характеристику результатів діяльності підприємства, одержаних завдяки ефективному використанню його ресурсів, скерованих на досягнення цілей підприємства й убезпечення його діяльності від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ. Запропоноване розуміння економічної безпеки підприємства передбачає тісний зв'язок системи економічної безпеки підприємства із його виробничою функцією.

Під системою економічної безпеки підприємства мається на увазі упорядкована сукупність заходів, спрямованих на убезпечення діяльності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ і сприяння його стабільному й ефективному функціонуванню відповідно до цілей бізнесу.

Під ресурсами тут маються на увазі кошти, цінності, запаси, можливості, джерела коштів, доходів, що використовуються підприємством для досягнення цілей бізнесу.

Відповідно до обраного підходу щодо розуміння економічної безпеки підприємства, головна мета створення і функціонування системи економічної безпеки підприємства полягає в забезпеченні його стабільного, максимально ефективного функціонування та убезпечення діяльності від загроз внутрішнього та зовнішнього середовищ. Отже, для досягнення визначеної головної мети система економічної безпеки підприємства повинна діяти за такими напрямками: убезпечення діяльності підприємства від загроз зовнішнього середовища шляхом мінімізації негативного впливу таких ринкових чинників, як невизначеність, конкуренція, опортунізм, асиметрія інформації та забезпечення максимальної ефективності діяльності підприємства шляхом ефективного розподілу і використання ресурсів, що нерозривно пов'язано з виробничою функцією підприємства. Таким чином, функціонування системи економічної безпеки підприємства передбачає її тісну взаємодію як із внутрішнім, так із зовнішнім середовищем підприємства (рис. 1).

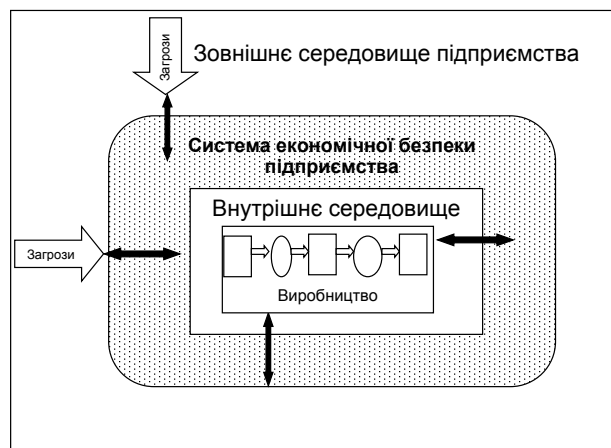

Рис. 1. Структурна схема взаємодії системи економічної безпеки із зовнішнім та внутрішнім середовищами підприємства

Розроблено автором

Система економічної безпеки підприємства, як і будь-яка система, являє собою певну множини кількість взаємопов'язаних елементів, які забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу [8, с. 64]. Відповідно до загальної теорії систем, ці елементи мають тісний діалектичний зв'язок, а сумісність її елементів у сукупності дозволяє отримати

нову системну якість – емерджентні якості, які система отримує завдяки поєднанню саме цих елементів. Крім цього, система характеризується цілісністю та певною відокремленістю від інших систем. Стосовно того, які елементи входять до системи економічної безпеки підприємства, не вироблено єдиного підходу [8, с. 64].

В.П. Мак-Мак [11] стверджує, що система економічної безпеки підприємства являє сукупність таких структурних елементів, як наукова теорія безпеки, політика і стратегія безпеки, засоби та методи забезпечення безпеки, концепція безпеки. Автори [8, с. 64] сукупність перерахованих вище елементів називають системою першого рівня. Система безпеки другого рівня, на їх думку, має містити у собі низку підсистем – економічну, техногенну, екологічну, інформаційну, психологічну, фізичну, науково-технічну, пожежну.

М.І. Камлик [9] до елементів системи економічної безпеки підприємства відносить: об'єкт і суб'єкт, механізм забезпечення безпеки та практичні дії співробітників із забезпечення економічної безпеки

Об'єкт системи економічної безпеки – стабільний економічний стан і розвиток підприємства в поточному та майбутніх періодах [6]. Безпосередніми об'єктами є такі ресурси: фінансові, грошові, матеріальні, інформаційні, інтелектуальні, кадрові тощо. Від особливостей об'єкта захисту багато в чому залежать побудова й основні характеристики системи забезпечення його економічної безпеки. При цьому слід урахувувати, що об'єкт захисту, як правило, є складним, багатоаспектним, а загрози – багатовекторними [6].

Суб'єкти системи економічної безпеки – це особи, підрозділи, служби, органи, установи, міністерства та відомства, які безпосередньо за-

Таблиця 2

Принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства

Назва принципу	Сутність принципу
Принцип законності	Здійснення діяльності системи винятково у правовому полі на основі норм українського права із застосуванням тільки дозволених законодавством України методів і засобів безпеки
Принцип комплексності	Здійснення діяльності системи із протидії загрозам і ризикам на основі розробленої на підприємстві стратегії безпеки, тактичних і оперативних планів із залученням усіх наявних в організації фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів
Принцип своєчасності	Негайна реакція системи безпеки на підприємстві на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. Пріоритет віддається запобіжним діям з метою недопущення реалізації потенційно можливих загроз
Принцип безперервності	Діяльність системи безпеки підприємства повинна носити безперервний характер, що обумовлено перманентним характером небезпек, загроз і ризиків
Принцип удосконалювання	Постійне вдосконалення технологічного забезпечення безпеки, впровадження інновацій, використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері безпеки
Принцип централізації (підконтрольності) управління	Централізоване управління системою безпеки. Перший керівник підприємства (власник) повинен безпосередньо управляти розробкою політики і стратегії безпеки, ухвалювати рішення щодо фінансування і всебічного забезпечення діяльності системи безпеки і бути оперативно поінформованим про її діяльність
Принцип взаємодії і координації	Передбачає тісну взаємодію і координацію діяльності штатного підрозділу безпеки з іншими структурними підрозділами підприємства і зовнішніми організаціями (органами державного управління, МВС, СБУ тощо)
Принцип спеціалізації і професіоналізму	Передбачає високий професійний рівень, освіту і спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки фахівців із системи безпеки підприємства
Принцип конспірації і гласності	Система безпеки має працювати гласно. Керівники організації й усіх її структурних підрозділів, а також персонал повинні постійно інформуватися фахівцями служби безпеки про загрози і ризики й одержувати рекомендації із протидії їм. В окремих випадках діяльність із забезпечення безпеки може носити конспіративний характер
Принцип обов'язкової диференціації заходів	Вибір заходів для подолання виниклих загроз відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації
Принцип активності	Постійне й активне маневрування наявними силами засобами з метою концентрування їх для вирішення найважливіших завдань щодо забезпечення безпеки підприємства і створення сприятливих умов для його розвитку
Принцип економічної доцільності	Усі витрати на створення системи безпеки повинні окупатися прибутком, отриманим підприємством унаслідок здійснення заходів щодо протидії загрозам і ризикам. Витрати на створення системи безпеки не повинні приводити до погіршення економічних показників діяльності організації
Принцип обґрунтованості	Витрати на побудову, зміст і забезпечення роботи системи безпеки підприємства повинні бути адекватними рівню реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівню її фінансово-економічних та інших можливостей. Пропоновані заходи і засоби захисту мають бути обґрунтованими з погляду заданого рівня безпеки, ступеня небезпеки і матеріальних витрат, тобто вони повинні приносити прибуток у вигляді запобігання

Складено на основі систематизації джерел [8; 11; 12]

безпечують економічну безпеку підприємства. Їх поділяють на дві групи: внутрішні – особи та підрозділи власної служби економічної безпеки; зовнішні – зовнішні організації, що перебувають за межами підприємства і не підпорядковані керівництву фірми (законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні та судові органи, система навчально-наукових закладів та установ) [9].

Функціонування системи економічної безпеки має здійснюватися на основі низки принципів. В.П. Мак-Мак [11] виділяє такі принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства: пріоритет заходів запобігання; законність; комплексне використання сил і коштів; координація і взаємодія всередині і поза підприємством; поєднання гласності з конспірацією; компетентність; економічна доцільність; планова основа діяльності; системність.

О.О. Молдованцев [12] доповнює принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства принципом безперервності, принципом обов'язкової диференціації заходів, принципом повної підконтрольності системи забезпечення економічної безпеки керівництву підприємства.

Деякі автори [8, с. 66] рекомендують будувати систему економічної безпеки підприємства, виходячи із принципів законності, комплексності, своєчасності, безперервності, економічної доцільності, обґрунтованості, самостійності й відповідальності, удосконалювання, спеціалізації і професіоналізму, конспірації і гласності. Узагальнення принципів функціонування системи економічної безпеки підприємства наведено у таблиці 2.

Отже, застосування наведених принципів при побудові системи економічної безпеки підприємства має сприяти підвищенню ефективності її функціонування. В умовах ресурсної та фінансової обмеженості, що характерно для більшості вітчизняних підприємств, одним із найважливіших є принцип економічної доцільності та обґрунтованості, адже функціонування системи економічної безпеки є неможливим без використання ресурсів, що передбачає виникнення певних витрат підприємства. Функціонування системи економічної безпеки підприємства визнається неефективним, а витрати – недоцільними, коли на забезпечення такої системи вони перевищують ефект від її діяльності. Величина витрат, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, повинна бути оптимальною і не перевищувати рівня, при якому втрачається економічний сенс їх застосування.

Висновки. Становлення і розвиток ринкових механізмів в економіці вітчизняних підприємств обумовлюють виникнення і розвиток

теорії забезпечення їхньої безпеки. Складність понять «економічна безпека підприємства» та «система економічної безпеки підприємства» обумовлює наявність великої кількості наукових підходів до їх визначення. На підставі розгляду таких підходів, вивчення їх особливостей і згідно із результатами узагальнення у статті запропоновано під системою економічної безпеки підприємства розуміти упорядковану сукупність заходів, спрямованих на убезпечення діяльності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ і сприяння його стабільному й ефективному функціонуванню відповідно до цілей бізнесу. Формування системи економічної безпеки підприємства має здійснюватися виходячи із певних принципів, одним із найважливіших серед яких є принцип економічної доцільності та обґрунтованості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / Олександра Миколаївна Ляшенко. – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
2. Кузьменко А.М. Безпекознавство – основа теорії інформаційної безпеки / А.М. Кузьменко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – № 2. – С. 11-17.
3. Современный толковый словарь / [под ред. А.М. Прохорова]. – М. : Большая Советская Энциклопедия, 1997. – 516 с.
4. Материали свободной энциклопедии Wikipedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
5. Прус Н.В. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства / Н.В. Прус // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 3(157). Ч. 2. – С. 180-189.
6. Захаров О.І. Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства / О.І. Захаров // Вчені записки Університету «Крок». Зб. наук. праць. Вип. 18. Т. 4. – К., 2008. – С. 50-58.
7. Ярочкин В.І. Система безпеки фірми / В.І. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.
8. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посіб. / [Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. та ін.]. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 480 с.
9. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / М.І. Камлик. – К. : Атака, 2005. – 432 с.
10. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : [монографія] / [Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Безбожний В.Л. та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
11. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства (організаційно-управленчі та правові аспекти діяльності) / В.П. Мак-Мак. – М. : Мир безпеки, 1999. – 65 с.
12. Молдованцев А.А. Комплексная система обеспечения экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / А.А. Молдованцев. – Режим доступа : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=118592>.